

АНАЛІТИЧНІ ОГЛЯДИ ПУБЛІКАЦІЙ З ПИТАНЬ ОСВІТИ

УДК 373.3/.5.014.552(480)

О. В. Карпенко, Є. Ф. Демида

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ШКОЛАМИ ФІНЛЯНДІЇ

Обґрунтовано децентралізаційні тенденції сучасного розвитку європейської шкільної освіти через демократизацію управління навчальним процесом. Проаналізовано фінський досвід реформування загальноосвітніх навчальних закладів. Рекомендовано практичне застосування в Україні позитивних здобутків у контексті децентралізації системи надання освітніх послуг фінськими школами.

Ключові слова: освітні послуги, суспільство знань, децентралізація освітньої політики, місцеві ради шкіл.

З кінця минулого століття провідні країни ЄС та США планомірно реалізують новий вектор еволюційного розвитку — розбудовують суспільство знань, визначальною ознакою якого є створення нової моделі економіки — економіки знань, що забезпечить сталий розвиток світового співтовариства. Ключовими чинниками в розбудові нової системи господарювання є освіта, наука, інноваційна діяльність, інформаційні технології. Саме вони прискорюють нововведення за динамічних змін потреб суспільства, роблять країни конкурентоспроможними. В цьому контексті загальноосвітня школа в країнах Європи ще й досі залишається провідним соціальним інститутом для розвитку памолоді, де вона може одержати не тільки якісні освітні послуги, але й набути практичних навичок у підготовці до самостійного життя. Середні навчальні заклади більшості європейських країн не можуть відмовитися від упровадження централізованої політики з реалізації навчального процесу. Натомість дедалі стає зрозумілішим, що стратегії такої політики слід застосовувати вибірково лише в рамках гарантій доступності та якості освіти.

На шляху до об'єднання в єдину європейську систему освіти в країнах ЄС виникали різні інтеграційні проблеми співіснування ідентичних особливостей національних шкіл. Серед об'єктивних причин слід згадати значущі різниці в моделях середньої освіти. Скажімо, в скандинавських країнах (насамперед Данії, Швеції та Фінляндії) з 7 до 16 років учнів навчають в одному класі одні й ті самі вчителі за майже ідентичними програмами. У Німеччині, Австрії та Швейцарії після початкової школи з десятирічного віку перед учнями постає вибір подальшого здобуття освіти або в навчальних закладах середньої освіти (*Hauptschule*), або вузькопрофільних (професійних) навчальних закладах (*Realschule*), або ж у за-

кладах довищівської підготовки (*Gymnasium*). У Великобританії панує «тьюторівська» індивідуальна освіта, а у Франції, Іспанії та Італії додержуються класичних традицій академічного викладання високого рівня. Ці моделі шкільної освіти досить складно було інтегрувати в єдиний європейський простір, не провівши відповідних реформ, які ґрунтувалися б на засадах забезпечення рівності шансів здобуття освіти громадянами незалежно від їхнього матеріального статку, індивідуалізації навчальних програм, децентралізації освіти, а також не підвищивши ролі особистості вчителя в системі шкільної освіти.

Інтеграційні процеси, які базуються на глибокому реформуванні національної системи освіти, проаналізуємо на прикладі Фінляндії, оскільки досвід її традиційної децентралізації освіти буде корисним для деяких вітчизняних науковців педагогічної галузі, які так «обґрунтовано» обстоюють ідеї федералізму, особливо на Сході та Півдні країни. Прихильники «освітнього сепаратизму» мусять розуміти, що головним пріоритетом є не обстоювання двомовності викладання, а збереження традиційно українських цінностей – ролі родини та вчителя як основних наставників дитини – майбутнього громадянина єдиної держави незалежної від регіону проживання.

Основне завдання нашої статті – виявлення позитивних здобутків у реформуванні шкільної освіти Фінляндії – країни, яка перебуває в групі лідерів за якістю освіти, – з метою їх упровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Особливості шкільної освіти Фінляндії досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Е. А. Аксьонова [12–14], В. О. Бейзеров [15], М. О. Бражник [16; 17], В. О. Бутова [1–4], О. К. Вдовина [18; 19], Д. О. Володін [20], Л. М. Данилова [21], Е. Картоваара [5], Д. Кяхара і Ю. Лахтінен [23], Н. Б. Крилова [22], О. В. Матвієнко [8], Г. Мелсті [9], С. І. Поздеева і О. А. Румбешта [24], О. Є. Скопец [25], А. Тейлор [26] та ін.

Зокрема, В. О. Бутова досліджує історію розвитку та реформування шкільної освіти Фінляндії, особливості освітньої політики цієї країни в різні історичні періоди, особливості й проблеми використання підручників та інших навчальних засобів у процесі вивчення математики та природничо-наукових предметів у загальноосвітніх школах, становище з мовною освітою в цій країні [1–4].

Мета дисертації Д. О. Володіна – виявлення національних особливостей сучасних освітніх реформ шкільної освіти Фінляндії в контексті сучасних тенденцій розвитку шкільної освіти в Європі для можливого використання позитивного фінського досвіду в розробленні стратегій модернізації європейської та вітчизняної шкільної освіти [20].

М. О. Бражник досліджує досвід оцінювання в шкільній освіті Фінляндії. Лідерство країни в цій справі констатують міжнародні дослідження Дитячого фонду ООН «Шкільна лінійка»; дослідження Асоціації з оцінювання навчальних досягнень у галузі математичної й природничо-наукової освіти *TIMSS (Third International Mathematics and Science Study)*; дослідження *PISA (Programme for International Student Assessment: Monitoring Knowledge and Skills in the New Millennium)* також із оцінювання якості математичної й природничої освіти, які проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Зокрема дослідження *PISA 2006* р. показали, що Фінляндія займає I місце з природничо-наукової грамотності, II місце з математичної грамотності і також II місце з грамотності читання [16; 17].

Досвід Фінляндії демонструє тісний зв'язок якості освіти з наявністю певної системи оцінювання результатів діяльності навчальних закладів, учнів, учителів. Стиль керівництва навчальними закладами, участь громадськості в розвитку освіти, позицію вчителя в навчальному закладі, зміст освіти, тобто практично всі сторони освітнього процесу та його результати залучено в систему оцінювання, яка є регулюючим засобом розвитку освіти.

Г. Мелеті аналізує причини успіхів, які отримала Фінляндія згідно з дослідженням *PISA*, проте доводить існування проблем шкільної математичної освіти в країні [9].

На відміну від німецького федералізму та італійського регіоналізму, де політику децентралізації освіти ідентифіковано тільки з демократичним шляхом розвитку, фінський приклад надання більшої автономії навчальному процесу має низку специфічних особливостей. Наприклад, за зовнішньої формальної рівності існує потужна внутрішня диверсифікація, а школа зобов'язана відповідно до потреб соціуму розробляти й реалізовувати свій індивідуальний педагогічний профіль. У рамках загальної мети й непорушних цінностей, установлених централізовано, рада кожної школи самостійно розробляє свою програму та навчальні плани, через що викладання в школах одного типу суттєво відрізняється. Це має вагоме позитивне значення тоді, коли різне за інтенсивністю навчання використовують і в різних за щільністю населення регіонах.

Одним із позитивних наслідків фінської децентралізації освіти є відміна державної інспекції якості освіти, що підвищило ефективність шкільного навчання. Населення не підтримало ідеї рейтингів навчальних закладів, оскільки громадянське суспільство вважає, що будь-яке порівняння призводить до дискримінації шкіл та педагогів, а тому й заміну державного інспектування на консалтингові послуги закріплено в країні базовим законом про освіту. Разом з тим за планування, координацію, управління оцінюванням якості знань та кадрів відповідає Міністерство освіти Фінляндії, яке перевіряє знання учнів 5 % шкіл країни, а також подає вибірковий запит 10 % шкіл щодо програми навчання з конкретних дисциплін. Якість освіти контролюють батьки учнів, які публічно подають свої відгуки про діяльність викладацького складу середніх навчальних закладів. Адміністративне управління школами здійснюють муніципалітети. З 1996 р. місцеві органи влади створюють наглядові ради шкіл, які складаються з батьків учнів, що мають право вето в ухвали директорів навчальних закладів, не втручаючись безпосередньо в навчальний процес.

У науковій літературі варто відзначити праці *Е. А. Аксьонової* [12–14], яка досліджувала питання управління школою, організації шкільного навчально-виховного процесу у Фінляндії. На прикладі системи середньої освіти країни дослідниця проаналізувала практичні можливості шкільних рад як органів управління. Вона також відзначає, що управління системою освіти контролюють місцеві органи влади. Дане нововведення освоєно і впроваджено в усіх школах країни. До складу шкільної ради в системі середньої освіти входить адміністрація школи, вчителі, технічний персонал, а також батьки учнів, учні старших класів, соціальне оточення школи – місцеві органи влади, представники вищої освіти, бізнесу, економіки. Всі згадані тут учасники навчально-виховного процесу майбутніх громадян країни, взаємодіючи між собою і зі шкільною адміністрацією, мають загальним великий вплив на розвиток школи. Така система самоуправління ґрунтується

ся на високому рівні підготовки вчителів, які прагнуть застосовувати свої творчі здібності відповідно до навчальних планів конкретної школи, що можливо тільки за наявності довіри та поваги до вчителя, рівень яких тут найвищий у Європі. На відміну від багатьох країн ЄС (особливо Швеції, Греції, Норвегії та Італії), де професію вчителя обирають «слабкі» студенти, у Фінляндії — це одна з найбільш високооплачуваних та соціально захищених, а отже, одна з найпрестижніших професій (за своєю популярністю поступається лише професіям лікаря та пожежного). Високий соціальний статус учителів зумовлює їхню педагогічну самостійність, яка дає їм право встановлювати будь-які внутрішні екзамени, тести, захист проектів тощо в процесі навчання.

При цьому до педагогів висувають високі вимоги, головні з них — неодмінна наявність ступеня магістра наук, а також вчене звання професора з одного предмету. У Фінляндії вчителів готують у восьми науково-дослідних університетах, конкурс на вступ до яких становить до 10 осіб на одне місце. Вступні іспити відбуваються двома етапами: 1-й — тест на знання предмета, 2-й — співбесіда, в ході якої звертають увагу на мотивацію абітурієнта, його можливості та здібності до педагогічної праці. Одержати ступінь магістра можна лише за умови складання нормативних курсів з комунікативної компетентності (12 кредитів), технології освіти (75 кредитів), педагогіки і психології (35 кредитів), базової предметної спеціалізації (35 кредитів), а також із варіативних курсів з додаткової предметної спеціалізації (40 кредитів).

Е. А. Аксьонова також відзначає такий цікавий факт, що в країні нормативно закріплено необов'язковість будь-яких випускних шкільних іспитів.

Загальну характеристику здобуття педагогічної освіти у Фінляндії подають К. В. Котун [6] і Т. Є. Кристоцук [7]. В. С. Бутова досліджує історію підготовки педагогів у Фінляндії, особливості теоретичної та практичної підготовки вчителів різних спеціалізацій [3]. Ю. В. Руднік аналізує фінський досвід у галузі іншомовної підготовки вчителів, основні аспекти педагогічної підготовки в багатопрофільних університетах Фінляндії [10].

Н. В. Сидоренко досліджує підвищення кваліфікації вчителів, висвітлює практичний досвід модернізації шкільної педагогічної освіти за умов глобалізації, накопичений освітньою системою країни, акцентує увагу на провідній ролі вчителів як носіїв інноваційних процесів у суспільстві, суб'єктів сучасних і майбутніх продуктивних змін в освіті, класифікує форми й методи підвищення кваліфікації, викладає засади національної стратегії «Освіта і наука в інформаційному суспільстві 2000–2004 рр.», доводить, що за умов сучасних трансформацій і модернізації освіти України актуальним є вивчення зарубіжного досвіду систем педагогічної освіти, зокрема, системи освіти Фінляндії [11].

Розглядаючи економічні питання реформування системи середньої освіти Фінляндії, відзначимо напрацювання Е. Картоваари. Дослідниця висвітлила питання управління, фінансування середньої освіти, кадрового забезпечення загальноосвітніх шкіл і професійних закладів освіти, особливості змісту середньої і професійної освіти на старшому етапі середньої школи, спеціальної освіти дітей з особливими потребами [5].

Питання управління, фінансування, організації шкіл у Фінляндії досліджували також Л. М. Данилова [21]. В цьому контексті слід особливо відзначити науковий доробок австралійського фахівця А. Тейлора [26], який аналізує статистику

яка характеризує систему неортодоксальної фінської середньої освіти, що склалася в результаті проведеної реформи школи. Скажімо, найцікавішими наслідками її реформування стали такі порівняльні факти: Фінляндія витрачає на одного школяра на 30 % менше коштів, ніж США; у перші 9 років навчання в школі 30 % дітей отримують матеріальну допомогу; 66 % випускників шкіл вступають до коледжів (найвищий відсоток у Європі); на заняттях із природничих дисциплін у класі перебуває не більше ніж 16 учнів, що дає змогу виконувати лабораторні експерименти на кожному уроці; 93 % фіннів закінчують середню школу, що на 17,5 % більше, ніж у США; 43 % фінських старшокласників навчаються в професійних школах; загальна тривалість усіх перерв у початкових класах — 75 хв на день, на відміну від 45 хв у США; кількість учителів у Фінляндії така сама, як і в Нью-Йорку, а учнів менше майже вдвічі (0,6 млн та 1,1 млн, відповідно); у 2010 р. на 660 учительських вакансій у початковій школі претендувало 6,6 тис. випускників університетів; середня зарплата вчителя-початківця за рік у Фінляндії у 2008 р. становила 29 тис. доларів, у США — 36 тис. доларів; учителі старших класів з 15-річним стажем отримують у Фінляндії 102 % від середньої зарплати решти випускників університетів; у США — 62 %.

Висновки. Фінський досвід підготовки вчителів та досвід їхньої педагогічної діяльності слід використовувати в Україні, оскільки поєднання добротної фундаментальної освіти й високої довіри влади та суспільства до вчительської справи сприяє розвитку і творчості вчителя, розкриттю здібностей учнів. Творчість та свобода вчителя у виборі своєї педагогічної траєкторії з урахуванням національних особливостей — запорука успішності й престижності його професії. Досвід Фінляндії, розглянутий у даному дослідженні, корисний для багатьох східноєвропейських країн, зокрема й у розв'язанні проблеми шкільного «відсіву». Відповідно до фінських норм, жоден учень не може бути відрахований зі школи або переведений в іншу у зв'язку з низьким рівнем його успішності. У фінській шкільній освіті унеможливлено всякий відбір, поділ (сортування) учнів за здібностями, а також немає поняття так званих елітних навчальних закладів, чим не порушуються принципи доступності й рівності в освіті.

Основними тенденціями сучасного розвитку європейської шкільної освіти, які зумовлюють спрямування реформ фінської школи, є насамперед демократизація управління навчальним процесом, що забезпечує рівність шансів на здобуття освіти різними соціальними групами, децентралізаційні процеси, здійснювані через шкільну автономію, розвиток соціального партнерства навчальних закладів з інститутами громадянського суспільства, оновлення змісту загальної освіти відповідно до концепції «суспільства знань» (його орієнтація на різний когнітивний потенціал учнів), підвищення якості навчання та забезпечення його відповідності сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства, вдосконалення підготовки вчителів на основі підвищення їхньої професійної значущості та соціального статусу.

1. *Бутова, В. О.* Діалог культур у мовній освіті Фінляндії / Бутова В. О. // *Наук. зап. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя.* — 2011. — № 1. — С. 151–154.

2. *Бутова, В. О.* Засоби навчання математики та природничих дисциплін у Фінляндії / Бутова В. О. // *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України.* — К., 2008. — Вип. 8. — С. 278–288.

3. *Бутова, В. О.* Особливості підготовки вчителів загальноосвітньої школи у Фінляндії / В. О. Бутова // Вісн. Глухів. держ. пед. ун-ту. Сер.: Педагогічні науки : [зб. наук. пр.] / [Глухів. держ. пед. ун-т ім. О. Довженка]. — Глухів, 2010. — Вип. 15, ч. 1. — С. 66–70.
4. *Бутова, В. О.* Становлення системи забезпечення якості шкільної освіти у Фінляндії / В. О. Бутова // Пед. науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2011. — № 2. — С. 124–134. — Бібліогр.: 11 назв.
5. *Картоваара, Е.* Середня освіта у Фінляндії : путівник з серед. освіти в Європі / [Ейя Картоваара] ; пер. з англ. О. В. Матвієнко // Матвієнко, О. В. Стратегії розвитку середньої освіти в країнах Європейського Союзу / О. В. Матвієнко ; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2005. — С. 357–370.
6. *Котун, К. В.* Загальна характеристика здобуття педагогічної освіти у Фінляндії / К. В. Котун // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. — 2012. — № 22, ч. 6. — С. 177–182.
7. *Кристочук, Т. Є.* Педагогічна освіта в країнах Європейського Союзу : [монографія] / Т. Є. Кристочук ; за ред. С. О. Сисоєвої. — Рівне : Волин. береги, 2013. — 483 с.
8. *Матвієнко, О. В.* Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Матвієнко Ольга Василівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 494 с.
9. *Мелеті, Г.* Результати у проєкті PISA та шкільна математика у Фінляндії: сильні й слабкі сторони та майбутнє / Георгій Мелеті // Вісник. Тестування і моніторинг в освіті. — 2009. — № 5. — С. 44–48.
10. *Руднік, Ю. В.* Іншомовна освіта вчителів Фінляндії [Електронний ресурс] / Руднік Ю. В. // Вісн. психології і педагогіки : [електрон. зб. наук. пр.] / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т, Ін-т психології і соц. педагогіки. — Електрон. дані. — К., 2013. — Вип. 13. — Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua> Руднік_Ю.В._Іншомовна_освіта_вчителів_Фінляндії. — Назва з екрана.
11. *Сидоренко, Н.* Підвищення кваліфікації учителів у Фінляндії / Н. Сидоренко // Післядиплом. освіта в Україні. — 2007. — № 1. — С. 78–80.
12. *Аксёнова, Э. А.* Диалог как феномен системы школьного образования северных стран / Эльвира Айсеновна Аксёнова // Шк. технологии. — 2011. — № 2. — С. 116–127.
13. *Аксёнова, Э. А.* Подготовка школьной молодежи к миру труда в Финляндии / Эльвира Айсеновна Аксёнова // Шк. технологии. — 2010. — № 5. — С. 79–83.
14. *Аксёнова, Э. А.* Школьные советы в системе среднего образования Финляндии / Эльвира Айсеновна Аксёнова // Шк. технологии. — 2013. — № 4. — С. 60–64.
15. *Бейзеров, В. А.* Среднее образование Финляндии: уроки успеха / В. А. Бейзеров // Образование в соврем. шк. — 2009. — № 2. — С. 60–63.
16. *Бражник, М. О.* Достижения школьного образования в Финляндии / М. О. Бражник // Вопр. образования. — 2010. — № 3. — С. 258–264.
17. *Бражник, М. О.* Система оценивания в школьном образовании Финляндии : дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Бражник Михаил Олегович ; ГОУ ВПО «Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена». — СПб., 2009. — 193 с.
18. *Вдовина, Е. К.* Обучение на билингвальной основе в Финляндии / Е. К. Вдовина // Иностр. яз. в шк. — 2010. — № 5. — С. 65–70.
19. *Вдовина, Е. К.* Психолого-педагогические исследования билингвального обучения в Финляндии / Е. К. Вдовина // Иностр. яз. в шк. — 2011. — № 1. — С. 57–61.
20. *Володин, Д. А.* Современное школьное образование в Финляндии: национальные реформы в европейском контексте : дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Володин Дмитрий Алексеевич ; [Тул. гос. пед. ун-т им. Л. Н. Толстого]. — Тула, 2011. — 181 с.
21. *Данилова, Л.* Финляндия и Швеция: особенности организации школы / Л. Данилова // Директор шк. — 2010. — № 7. — С. 55–60.
22. *Крылова, Н. Б.* Педагогика дела: продуктивное учение против аудиовизуального обучения / Наталья Борисовна Крылова // Нар. образование. — 2012. — № 2. — С. 28–35. — Из содерж.: Продуктивное учение в Финляндии. — С. 31–32.

23. *Лактинен, Ю.* Продуктивное образование в Финляндии / Юха Лактинен, Джусси Кахара // Шк. технології. – 2008. – № 4. – С. 92–97.
24. *Поздеева, С. И.* Опыт Финляндии в сфере образования / С. И. Поздеева, Е. А. Румбешта // Вестн. Томского гос. пед. ун-та. – 2011. – № 10. – С. 128–131.
25. *Скопец, А. Е.* Начальная школа в Финляндии / А. Е. Скопец // Нач. шк. плюс До и После. – 2010. – № 6. – С. 67–71.
26. *Тэйлор, А.* О реформе системы образования в Финляндии / Адам Тэйлор // Пробл. управления в соц. системах. – 2013. – Т. 5, вып. 8. – С. 132–133.

References

1. *Butova, V. O.* (2011). Dialoh kultur u movnii osviti Finliandii [Dialogue of Cultures in Finnish language education]. Naukovi zapysky. Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific Notes. Psychological and Pedagogical Sciences, 1, 151–154 [in Ukrainian].
2. *Butova, V. O.* (2008). Zasoby navchannia matematyky ta pryrodnychkykh dystsyplin u Finliandii [Means of teaching mathematics and natural sciences in Finland]. Problemy suchasnoho pidruchnyka : zbirnyk naukovykh prats – Problems of a modern textbook : Collected Works, 8, 278–288 [in Ukrainian].
3. *Butova, V. O.* (2010). Osoblyvosti pidgotovky vchyteliv zahalnoosvitnoi shkoly u Finliandii [Features a secondary school teacher training in Finland]. Visnyk Hlukhivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin Glukhovski State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences, 15 (1), 66–70 [in Ukrainian].
4. *Butova, V. O.* (2011). Stanovlennia systemy zabezpechennia yakosti shkilnoi osvity u Finliandii [The establishment of quality assurance of school education in Finland]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical science: theory, history, technology innovation, 2, 124–134 [in Ukrainian].
5. *Kartovaara, E.* (2005). Serednia osvita u Finliandii : putivnyk z serednoi osvity v Yevropi [Secondary Education in Finland : guide to secondary education in Europe]. Matviienko, O. V. Stratehii rozvytku serednoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu – Strategy of development of secondary education in European Union countries. (pp. 357–370). Kyiv [in Ukrainian].
6. *Kotun, K. V.* (2012). Zahalna kharakterystyka zdobuttia pedahohichnoi osvity u Finliandii [Overview of receipt of Teacher Education in Finland]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Lugansk National Taras Shevchenko University. Pedagogical Sciences, 22 (6), 177–182 [in Ukrainian].
7. *Krystopchuk, T. Ie.* (2013). Pedahohichna osvita v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Pedagogical education in European Union countries]. Rivne: Volyn amulets [in Ukrainian].
8. *Matvienko, O. V.* (2005). Rozvytok system serednoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi analiz [The development of secondary education in European Union countries: a comparative analysis]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
9. *Meleti, H.* (2009). Rezultaty u proekti PISA ta shkilna matematyka u Finliandii: sylni i slabki storony ta maibutnie [The results of the project PISA mathematics and school in Finland: strengths and weaknesses and future]. Visnyk. Testuvannia i monitorynh v osviti – Bulletin. Testing and Monitoring in Education, 5, 44–48 [in Ukrainian].
10. *Rudnik, Iu. V.* (2013). Inshomovna osvita vchyteliv Finliandii [Foreign language teacher education in Finland]. Visnyk psykholohii i pedahohiky – Bulletin of Psychology and Pedagogy, 13. Retrieved from http://www.psyh.kiev.ua/Руднік_Ю.В._Іншомовна_освіта_вчителів_Фінляндії [in Ukrainian].
11. *Sydorenko, N.* (2007). Pidvyshchennia kvalifikatsii uchyteliv u Finliandii [Professional development of teachers in Finland]. Pisladyplomna osvita v Ukraini – Postgraduate Education in Ukraine, 1, 78–80 [in Ukrainian].

12. *Aksjonova, Je. A.* (2011). Dialog kak fenomen sistemy shkol'nogo obrazovanija severnyh stran [Dialogue as a phenomenon of the school system of the Nordic]. *Shkol'nye tehnologii – School technology*, 2, 116–127 [in Russian].
13. *Aksjonova, Je. A.* (2010). Podgotovka shkol'noj molodezhi k miru truda v Finlandii [Development of school youth to the world of work in Finland]. *Shkol'nye tehnologii – School technology*, 5, 79–83 [in Russian].
14. *Aksjonova, Je. A.* (2013). Shkol'nye sovety v sisteme srednego obrazovanija Finlandii [School boards in the secondary education system in Finland]. *Shkol'nye tehnologii – School technology*, 4, 60–64 [in Russian].
15. *Bejzerov, V. A.* (2009). Srednee obrazovanie Finlandii: uroki uspeha [Secondary education in Finland: lessons of success]. *Obrazovanie v sovremennoj shkole – Education in the modern school*, 2, 60–63 [in Russian].
16. *Brazhnik, M. O.* (2010). Dostizhenija shkol'nogo obrazovanija v Finlandii [Achievements of school education in Finland]. *Voprosy obrazovanija – Issues of education*, 3, 258–264 [in Russian].
17. *Brazhnik, M. O.* (2009). Sistema ocenivanija v shkol'nom obrazovanii Finlandii [Evaluation system in school education in Finland]. Candidate's thesis. Saint Petersburg [in Russian].
18. *Vdovina, E. K.* (2010). Obuchenie na bilingval'noj osnove v Finlandii [Education based on bilingual in Finland]. *Inostrannye jazyki v shkole – Foreign languages at school*, 5, 65–70 [in Russian].
19. *Vdovina, E. K.* (2011). Psihologo-pedagogicheskie issledovanija bilingval'nogo obuchenija v Finlandii [Psychological and pedagogical research bilingual education in Finland]. *Inostrannye jazyki v shkole – Foreign languages at school*, 1, 57–61 [in Russian].
20. *Volodin, D. A.* (2011). Sovremennoe shkol'noe obrazovanie v Finlandii: nacional'nye reformy v evropejskom kontekste [Modern schooling in Finland: national reforms in the European context]. Candidate's thesis. Tula [in Russian].
21. *Danilova, L.* (2010). Finlandija i Shvecija: osobennosti organizacii shkoly [Finland and Sweden: the features of the organization of the school]. *Direktor shkoly – School director*, 7, 55–60 [in Russian].
22. *Krylova, N. B.* (2012). Pedagogika dela: produktivnoe uchenie protiv audiovizual'nogo obuchenija [Pedagogy of the case: productive teaching against audiovisual training]. *Narodnoe obrazovanie – Public education*, 2, 28–35 [in Russian].
23. *Lahtinen, Ju. & Kahara, D.* (2008). Produktivnoe obrazovanie v Finlandii [Productive education in Finland]. *Shkol'nye tehnologii – School technology*, 4, 92–97 [in Russian].
24. *Pozdeeva, S. I. & Rumbeshta, E. A.* (2011). Opyt Finlandii v sfere obrazovanija [Finland's experience in education]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Bulletin of Tomsk State Pedagogical University*, 10, 128–131 [in Russian].
25. *Skopec, A. E.* (2010). Nachal'naja shkola v Finlandii [Elementary school in Finland]. *Nachal'naja shkola plus do i posle – Elementary school plus before and after*, 6, 67–71 [in Russian].
26. *Tjejlør, A.* (2013). O reforme sistemy obrazovanija v Finlandii [On the reform of the education system in Finland]. *Problemy upravlenija v social'nyh sistemah – Management problems in social systems*, 8 (5), 132–133 [in Russian].

Рекомендовано до друку.
Канд. іст. наук П. І. Рогова